

czenia wojny, a nawet dalej. Ukazanie, do kiedy istniała Adwokatura wileńska i jak zakończyła swój byt, stanowi cenne dopełnienie analizowanych procesów.

Reasumując, należy stwierdzić, iż recenzowane opracowanie, stanowiące studium z silnie wyeksponowanym aspektem personalnym, jest frapującą lekturą dla osób zainteresowanych działalnością palestry wileńskiej w okresie międzywojennym. Mikołaj Tarkowski ustalił wiele nieznanych dotąd faktów na temat różnych form aktywności ówczesnych pełnomocników procesowych, podejmowanych na niwie społecznej, politycznej, naukowej i kulturalnej. Zawarte w pracy liczne informacje na temat różnych form działalności wileńskiej Adwokatury ukazują wysiłek wielu jej przedstawicieli, który zaowocował opisanymi przedsięwzięciami. Ten wielowątkowy ogląd sprawia, że czytelnik poznaje nie tylko strukturę organizacyjną, skład osobowy poszczególnych organów, ale i meandry działalności palestry, problemy, które nurtowały środowisko litewskich adwokatów.

Praca mimo wielu zalet ma też mankamenty. Jednym z istotniejszych jest w mojej ocenie brak podsumowania zaprezentowanych tez. Co prawda, Mikołaj Tarkowski wydzielił w strukturze pracy *Zakończenie*, jednakże, co już sygnalizowano, zastosował w nim nową konwencję. Wyszedł poza okres wyznaczony ramami temporalnymi i zamiast konkluzji, dopowiedział dalsze losy bohaterów monografii – adwokatów. Zabieg ten, aczkolwiek interesujący poznawczo, nie wyklucza jednak dokonania oceny prezentowanych w studium ustaleń oraz reasumpcji poglądów. W *Zakończeniu* pracy można było zawrzeć i informacje na temat zwieńczenia bytu wileńskiej adwokatury, i podsumowanie dokonanych przez autora ustaleń. Interesująca byłaby też analiza porównawcza – przedstawienie, jak działalność Izby Wileńskiej sytuowała się na tle pozostałych działających w tamtym czasie izb adwokackich. Szkoda, że tego w pracy zabrakło. Do pracy wkradły się też błędy korekty, co zapewne nie jest już winą autora, lecz obciąża wydawcę.

Wskazane powyżej mankamenty nie umniejszają atrakcyjności i nowatorskiego charakteru opracowania, które należy ocenić jako istotny wkład do badań nad działalnością samorządu adwokackiego w okresie dwudziestolecia międzywojennego.

ANNA KORZENIEWSKA-LASOTA (Olsztyn)

Jerzy Ogonowski, *Sytuacja prawna Żydów w Rzeczypospolitej Polskiej 1918-1939. Prawa cywilne i polityczne*, Warszawa 2012, ss. 161.

Wydana w 2012 roku monografia, związanego z Instytutem Historii Prawa Uniwersytetu Warszawskiego, nieżyjącego już historyka prawa Jerzego Ogonowskiego, stanowi ciekawą pozycję, w sposób istotny wypełniającą istniejącą w polskiej literaturze historycznoprawnej lukę. Bo choć dziejom Żydów w Polsce, w tym również w okresie międzywojnia, poświęcono wiele opracowań i monografii, niewiele z nich odnosi się do ich statusu prawnego. Wydaje się, że najwięcej publikacji dotyczy żydowskiej kultury oraz życia codziennego tej społeczności (pisali o tym m.in.: M. Fuks, E. Geller, A. Hertz, J. Ogonowski, J. Sitarz, J. Tomaszewski i A. Żbi-

kowski). Są prace poświęcone wspólnotom żydowskim na określonych obszarach: w Warszawie (M. Fuks, H. Kroszczor, G. Zalewska), Lublinie (red. T. Radzik), Łodzi (praca zbiorowa), Kielcach (K. Urbański), Przemyślu (W. Wierzbieniec), a także w Wielkopolsce (K. Modelski, J. Topolski), na Pomorzu (praca zbiorowa) czy na Śląsku (W. Jaworski). Nie brakuje studiów o relacjach polsko-żydowskich, omawiających trudne nieraz współistnienie obu narodów, wskazujących na przyczyny i przejawy antysemityzmu (E. Gelner, W. Mich, M. Natkowska, M. Obczak). Są też opracowania poświęcone sprawom wyznaniowym (J. Michalewicz). Autor recenzowanej książki skupił się na jeszcze innym aspekcie, na prawnym położeniu ludności żydowskiej. Dał dynamiczny obraz jej zmieniającego się statusu.

Pierwsza część monografii ma charakter wprowadzający i autor poświęcił ją przedstawieniu przede wszystkim danych statystycznych. Znajdują się tu też ciekawe rozważania dotyczące języków używanych przez ludność żydowską (jidisz, hebrajskiego, polskiego), jej rozmieszczenia na obszarze państwa, struktury społeczno-zawodowej oraz najważniejszych nurtów kulturowych i politycznych (od nurtu ortodoksyjnego, poprzez syjonistyczny, autochtoniczny aż po nurt asymilacyjny).

W drugiej części autor skupił się na kilku wybranych przez siebie ważnych problemach prawnych związanych z żydowską mniejszością narodową. Każdy składający się na tę część rozdział poświęcony został jednemu zagadnieniu i podobnie skonstruowany, składając się z części ogólnej dotyczącej praw ogółu i części szczególnej – dotyczącej praw obowiązujących ludność żydowską. Wśród poruszanych zagadnień prawnych są zagadnienia z zakresu prawa publicznego, a także wiele problemów z obszaru prawa cywilnego. Pierwszym omówionym zagadnieniem jest ważny problem obywatelstwa, a także bezpieczeństwa Żydów. Później autor przeszedł do sfery obywatelskich powinności wobec państwa, skupiając się na obowiązках wojskowych. Jego ustalenia w tym zakresie wskazują na to, że jakkolwiek wszyscy obywatele II Rzeczypospolitej byli zobowiązani do jednakowej służby wojskowej, to już zasady jej wykonywania znacząco się różniły w odniesieniu do osób należących do mniejszości narodowych, w tym do mniejszości żydowskiej. Osób tych na przykład nie powoływano do doborowych służb wojskowych takich, jak: lotnictwo, marynarka wojenna, łączność czy żandarmeria. Dla żołnierzy pochodzących z mniejszości narodowych była też zamknięta droga do szkół podoficerskich i oficerskich. W dalszej części autor przeszedł do problemów związanych z uprawnieniami językowymi Żydów, dotyczących m.in. uznania języka jidisz i hebrajskiego oraz dopuszczenia ich w szkołach, sądach, administracji, czyli w życiu publicznym. Ciekawy jest rozdział omawiający możliwości, a właściwie ograniczenia w zakresie zmiany imion i nazwisk w przypadku osób narodowości żydowskiej. Wskazuje na skalę problemu, przytacza motywacje osób chętnych do takich zmian, a także stanowisko ustawodawcy, nie ułatwiającego wcale tej procedury. Dopełnieniem są osobno zawarte uwagi o dokumentach tożsamości. Sporo miejsca poświęcono problemom zawarcia małżeństwa przez osoby wyznania mojżeszowego. Autor przybliżył takie kwestie, jak: instytucję zaręczyn, sporządzanie aktu ślubu, religijne zawarcie ślubu, przyczyny nieważności małżeństwa, instytucję rozwodu i małżeństwa rytualnego. Wreszcie omówił system rejestracji stanu cywilnego osób wyznania mojżeszowego. W dalszych częściach zainteresowanie autora kieruje się ku sprawom szkolnictwa

(powszechnego, średniego i wyższego) oraz ku strukturze i prawnym aspektom zatrudniania osób narodowości żydowskiej w różnych sektorach gospodarki, a także w służbie państwowej czy w obrębie wolnych zawodów. Monografię kończą uwagi dotyczące stowarzyszeń, związków i zrzeszeń żydowskich.

Praca nie wyczerpuje wszystkich problemów prawnych, jakie wiązały się z funkcjonowaniem żydowskiej mniejszości w Polsce w latach międzywojennych; również te, które poruszono, nie zostały omówione wyczerpująco. Sądzę, że nie taki był zamysł autora. Praca przypomina jednak, że II Rzeczpospolita to nie tylko skomplikowana mozaika polityczna, ale przede wszystkim prawna i że pomimo prowadzonych w ostatnich latach intensywnych badań nad ówczesnym systemem prawnym, wiele jest jeszcze obszarów nieznanych lub zbadanych tylko częściowo. W tym kontekście cieszy więc zapowiedź wydawcy – Instytutu Historii Prawa Uniwersytetu Warszawskiego o przygotowywaniu do druku kolejnej, napisanej w ostatnich latach życia przez Jerzego Ogonowskiego, monografii poświęconej tym razem samorządowi wyznaniowemu Żydów w Polsce okresu międzywojennego.

MAŁGORZATA MATERNIAK-PAWŁOWSKA (Poznań)

Michał Gałędek, *Ustrój administracji ogólnej na Wileńszczyźnie w okresie międzywojennym*, Wydawnictwo Historyczne Tabularium, Gdańsk 2013, ss. 378.

Badania dziejów ustroju administracyjnego Rzeczypospolitej stanowiły i stanowią wdzięczny przedmiot dociekań zarówno historyków prawa, jak i badaczy zajmujących się szeroko pojętymi dziejami państwa. Podejmują oni próby analizy zasad funkcjonowania oraz podstaw organizacyjnych struktur administracyjnych Państwa Polskiego również w okresie międzywojennym w XX wieku. Jest rzeczą charakterystyczną, że niektórym obszarom Rzeczypospolitej poświęcono więcej uwagi, a inne pozostają do tej pory jakby niezauważone. Wpływ na taki stan rzeczy ma wiele czynników. W pierwszym rzędzie należy wymienić stan źródeł, ale ważną rolę odgrywają również czynniki związane z indywidualnymi zainteresowaniami badawczymi poszczególnych uczonych, jak też ich osobiste związki z różnymi terenami. W tym stanie rzeczy za godną lektury należy uznać monografię M. Gałędka poświęconą ustrojowi administracji ogólnej na Wileńszczyźnie w okresie międzywojennym. Tematyka książki mieści się w głównym nurcie zainteresowań badawczych autora i stanowi niejako ukoronowanie jego dotychczasowych prac. Recenzowana praca, pomimo ewentualnych zarzutów braku nowatorskiego spojrzenia w badaniu przyjętej materii, jest wartą uwagi próbą całościowego ujęcia tematu dziejów administracji ogólnej powstającej na Wileńszczyźnie z inicjatywy władz polskich po 1918 roku.

Cezurę początkową ram chronologicznych monografii stanowi wyodrębnienie okręgu wileńskiego w ramach, powołanego do życia na mocy rozkazu Naczelnego Wodza Wojsk Polskich (Dz. Urz. ZCZW nr 3, poz. 15), Zarządu Cywilnego Ziem Wschodnich (ZCZW), co miało miejsce 12 maja 1919 r. Wypada jednak zauważyć,